

kardeşi olarak tanınmıştır. Ümmü'l-Benîn'in hadis ve fıkıh alanında hem aile içerisinde kendini yetiştirme imkânı bulduğu hem de Medine'nin ilim muhitinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Emevî Halifesi I. Velîd muhtemelen 91 (710) yılında Medine'yi ziyaret ettiğinde güzelliği, ahlâkı ve bilgisiyle tanınan Ümmü'l-Benîn ile evlendi. Bu evlilikten Abdülazîz, Muhammed ve Âişe isimli çocukları dünyaya geldi. Ümmü'l-Benîn'in evlendikten sonraki hayatı Dımaşk'ta geçti. Dımaşk'ta biri Tâhûne'de, diğeri Bâbülfarâdis'in dış kısmında iki evi vardı. Sarayda kalıp kalmadığı bilinmemektedir. Ümmü'l-Benîn ilmi faaliyetlerine devam etti. Başta hadis olmak üzere ilmi ve edebî toplantılara katılarak dönemin kadın muhaddisleri arasında seçkin bir yer edindi. Kaynaklarda hadis râvisi diye kaydedilen Ümmü'l-Benîn'den İbrâhim b. Ebû Able rivayette bulunmuş, rivayet ettiği hadislerden biri Nesâî'de yer almıştır (Bolelli, s. 112).

İslâm tarihinde siyasî gelişmelerle ilgilenen ilk halife eşlerinden biri olan Ümmü'l-Benîn, Dımaşk'a gelen heyetlerden eyalet valileri hakkında bilgi alırdı. Halka zulmettiğini, ağır vergiler koyduğunu ve haksız kazanç elde ettiğini öğrendiği valilerin hediyelerini kabul etmez, onların görevlerini sürdürmelerini engellemeye çalışırdı. Haccâc b. Yûsuf'un kardeşi olan ve kötü yönetimi dolayısıyla hakkında şikâyetler bulunan Yemen Valisi Muhammed b. Yûsuf es-Sekaff'nin I. Velîd'e Mekke'de sunduğu hediyeleri meşrû yollarla elde edilmediği gerekçesiyle iade ettirmişti. Görüşlerini delilleriyle ortaya koyup fikirlerini cesaretle ifade edebilmesi ve hitabet gücü Ümmü'l-Benîn'in belirgin özellikleri arasında sayılmaktadır. Irak Valisi Haccâc b. Yûsuf'u Abdullah b. Zübeyr'i katletmesi, Kâbe'yi mancınıkla yıkması ve kadınların görüşlerine değer verilmemesi hususundaki tavsiyeleri yüzünden açıkça eleştirirdi. Devrin meşhur şairlerinden Vaddâhu'l-Yemen Abdurrahman b. İsmâil, Ümmü'l-Benîn hakkında yazdığı bir gazel yüzünden öldürüldü. Şairle Ümmü'l-Benîn arasında duygusal bir yakınlık bulunduğu yolundaki haberler doğru değildir.

117'de (735) vefat eden Ümmü'l-Benîn'in (İbnü'l-Cevzî, VII, 185) ölüm yeri ve kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir. Ümmü'l-Benîn dindarlığı, güzel ahlâkı, belâgatı ve zekâsıyla şöhret bulmuş ve bu özellikleri şiirlere konu olmuştur. Gece ibadetlerine devam eder ve çok oruç tutardı. Bol miktarda sadaka verir, hayır hase-natta bulunurdu. Her hafta cuma günü bir

köle âzat ettiği ve bağış yaptığı rivayet edilir. Ayrıca askerlere maddî destek sağ-lar, yine her hafta bir at satın alarak bir süvariye hediye ederdi. Sadece iyilik sahiplerine gıpta ettiğini söylerdi. "Kişi kalbindeki mehâbetullahın azametinden daha güzel bir süsle nitelenemez" sözü onun hususiyetlerinin ve hayat anlayışının bir özeti gibidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 165; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Ah̄bârü'n-nisâ' fi Kitâbi'l-Egâ-nî* (nşr. Abdülemîr Mühennâ), Beyrut 1409/1988, s. 21-23; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk* (Amrî), LXX, 204-207; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam (Atâ)*, VII, 185; Yâsîn b. Hayrullah el-Hatib el-Ömerî el-Mevsilî, *er-Rauzatü'l-feyhâ' fi tevârîhi'n-nisâ'* (nşr. İmâd Ali Hamza), [baskı yeri yok] 1407/1987 (Dârü'l-âlemiyye), s. 348-349; Mehmet Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ' (haz. Bedreddin Çetiner)*, İstanbul 1982, s. 68-70; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, I, 150-154; Muhammed Hüseyin el-Hâirî, *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 1407/1987, I, 242; Ahmed Hafîl Cum'a, *Nisâ'ün mine'l-târîh*, Dımaşk 1418/1997, s. 99-141; Nusretin Bolelli, *Kadınların Hadis İlmîndeki Yeri*, İstanbul 1998, s. 112.

GÜLGÜN UYAR

ÜMMÜ'L-BERÂHİN

(bk. AKÂİDÜ'S-SENÜSİ).

ÜMMÜ CEMİL

(أم جميل)

Ümmü Cemil Avrâ (Ervâ, Fâhite) bint Harb b. Ümeyye el-Ümeviyye

Tebbet sûresinde

"hammâlete'l-hatab" sıfatıyla anılan müşrik kadın.

Ümeyye b. Abdüşemsoğulları'nın Anâ-bis kolundan Harb b. Ümeyye'nin kızı, Ebû Süfyân'ın kız kardeşi, Ebû Leheb'in karısıdır. Annesinin ismi Fâhite bint Âmir b. Muattib es-Sekaff'dir. Mekke döneminde İslâmiyet aleyhinde faaliyet gösteren müşrik kadınların başında gelir; bizzat Hz. Peygamber'e fiilî ve sözlü ağır hakaretlerde bulunurdu. Topladığı dikenli ağaç dallarını demet yapıp boynuna bağladığı ve geceleyin Resûl-i Ekrem'in geçeceği yollara saçtığı bildirilmektedir. Ayrıca Resûlullah'a düşmanlık hususunda kocası Ebû Leheb'i tahrik eder ve ona yardımcı olurdu.

Tebbet sûresi İslâm davetinin açıktan yapılmaya başlandığı risâletin dördüncü yılında Ebû Leheb ile Ümmü Cemil hakkında nâzil olmuştur. Ebû Leheb'in alevli bir ateşe yaslanacağını, karısının boynun-

da bükümlü bir ip olduğu halde o ateşe odun taşıyacağını bildiren âyetleri duyan Ümmü Cemil'in, Hz. Peygamber'e çatmak ve elindeki taşla ağzına vurmak amacıyla Kâbe'ye doğru koştuğu, onun öfkeli bir şekilde geldiğini gören Ebû Bekir'in endişeye kapılması üzerine Resûlullah'ın ona, "Kur'an okuduğun zaman benimle âhirete inanmayanlar arasına görünmeyen bir perde çekeriz" âyetini okuyarak (el-İsrâ 17/45) Ümmü Cemil'in kendisini göremeyeceğini söylediği rivayet edilir. Önünde durduğu halde Hz. Peygamber'i göremeyen Ümmü Cemil, Ebû Bekir'e arkadaşının nereye gittiğini sormuş ve, "Arkadaşın beni hicvetmiş. O şairse ben de şairim; kocam da şairdir. İşte ben de onu hicvediyorum" diyerek, "Kötü bir adama isyan ediyoruz / Onun ortaya attığı şeyleri reddediyoruz / Dinini de sevmiyoruz" mısralarını okuduktan sonra oradan ayrılmıştır. Diğer bir rivayete göre Ümmü Cemil, Tebbet sûresinin nüzûlünden sonra Resûl-i Ekrem'e kendisini niçin hicvettiğini sorunca, "Seni ben değil Allah hicvetti" cevabını almış, bunun üzerine, "Sen beni odun taşırken yahut boynumda bükülmüş biriple hiç gördün mü?" demiştir. Bu hadiseden sonra bir müddet vahiy gelmediği, Ümmü Cemil'in Hz. Peygamber'e "Rabbin seni terketti, herhalde sana darılmış olmalı" dediği, Duhâ sûresinin ilk âyetlerinin bu olayın ardından nâzil olduğu nakledilir.

Risâlet öncesi dönemde Resûlullah'ın kızları Rukıyye ve Ümmü Külsüm, Ümmü Cemil'in iki oğlu Utbe ve Uteybe ile nikâhlanmıştı. Henüz düğün olmadan Tebbet sûresi inince Ümmü Cemil ile kocası Ebû Leheb, Rukıyye ve Ümmü Külsüm'ün atalarının dininden çıktığını ileri sürerek oğullarının onlardan ayrılmalarını sağladı. Hz. Peygamber'le görüşmeye gelen Uteybe, "Ben senin dinini tanımiyorum, kızından da ayrıldım. Artık ne sen beni sev ne de ben seni severim. Ne sen bana gel ne de ben sana gelirim" diyerek Resûl-i Ekrem'in gömleğini yırtmış, o da, "Dilerim ki Allah köpeklerinden bir köpeği senin üzerine salar" sözleriyle Uteybe'ye beddua etmiştir. Bu sözleri duyan Ebû Leheb bedduanın gerçekleşmesinden korktuğunu söylemiş, nitekim o sırada ticaret için Şam'a giden Uteybe yolda bir aslan tarafından parçalanmıştır. Uteybe'nin can verirken, "Ben size Muhammed insanların en doğru sözlüsüdür dememiş miydim" dediği rivayet edilir. Ümmü Cemil, Tebbet sûresindeki vasfıyla anılmış ve şairler tarafından da hicvedilmiştir. Ölüm yeri ve tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

ÜMMÜ CEMİL

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 354-356; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 89, 90, 121, 123; İbn Beşkûvâl, *Ğavâmizü'l-esmâ'l'l-mübhem* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid – M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, s. 190-191; Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5884; IX, 6257-6268; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*², I, 208; Mehmed Zihni, *Meşâhirü'n-nisâ* (haz. Bedrettin Çetiner), İstanbul 1982, I, 72; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), II, 75-79; M. Hüseyin el-Hâirî, *Terâcümü a'lâmi'n-nisâ*², Beyrut 1407/1987, I, 245; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuş), I, 91; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s. 85, 86, 118, 119, 150, 153.

GÜLGÜN UYAR

ÜMMÜ'D-DERDÂ el-ESEMİYYE

(أم الدرداء الأسلمية)

Ümmü Muhammed Hayre bint
Ebî Hadred
b. Umeyr el-Eslemîyye
(ö. 30/650)

Kadın sahâbi.

Sahâbi Ebü'd-Derdâ'nın hanımıdır. Bazı kaynaklarda ismi Kerîme diye geçmekle birlikte (İbn Hibbân, III, 358) adının Hayre olduğu bilgisi yaygındır. İsmi Selâme veya Abd şeklinde zikredilen babası Ebü Hadred ile kardeşi Abdullah da sahâbidir. Ebü'd-Derdâ, Ümmü'd-Derdâ künyesiyle tanınan iki hanımla evlenmişti. Bunların ilki olan Hayre bint Ebü Hadred, Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ diye bilinir. Diğer hanımı Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye ise tâbiîndendir. Ebü'd-Derdâ ile iki hanımının künyelendikleri Derdâ, Ebü'd-Derdâ'nın diğer bir hanımından doğan kızıdır (İbnü'l-Cevzî, IV, 294). Ensar içinde İslâm'a en son girenler arasında yer alan Ebü'd-Derdâ'nın hidayete eriş sürecinde Ümmü'd-Derdâ'nın söylediği rivayet edilen bazı sözler onun kocasından önce müslüman olduğuna işaret etmektedir. Rivayete göre Abdullah b. Revâha ile Muhammed b. Mesleme bir gün Ebü'd-Derdâ'nın evine girerek putunu kırdığından Ebü'd-Derdâ eve döndüğünde putun parçalarını toplamaya çalışırken Ümmü'd-Derdâ, "Onun bir kimseye faydası olsa önce kendini korurdu" demiştir (Zehebî, II, 340).

Ümmü'd-Derdâ akıllı, faziletli ve ibadette düşkün bir kadındı. Ebü'd-Derdâ'nın ibadetlerde aşırısı kaçması onu bazı sıkıntılara katlanmak zorunda bıraktı. Resûl-i Ekrem'in Ebü'd-Derdâ ile kardeş ilân ettiği Selmân-ı Fârisî, Ebü'd-Derdâ'yı ziyarette geldiği bir sırada Ümmü'd-Derdâ'yı eski kıyafetler içinde bakımsız halde görünce bunun sebebini sordu. Onun, "Kardeşin

Ebü'd-Derdâ'nın dünya ile işi olmaz" diye sitemli bir cevap vermesi üzerine Selmân, sünnete aykırı gördüğü bu zühd anlayışının hatalı olduğunu Ebü'd-Derdâ'ya anlattı ve kendisi üzerinde ailesinin de hakları bulunduğunu hatırlattı. Durumu öğrenen Resûl-i Ekrem, Selmân'ın haklı olduğunu söyledi (Buhârî, "Şavm", 51, "Edeb", 86; Tirmizî, "Zühd", 64). Ümmü'd-Derdâ, Ebü'd-Derdâ'dan iki yıl önce 30 (650) yılında Dimaşk'ta vefat etti. Ümmü'd-Derdâ'nın oğlu Bilâl babasından bir müddet sonra Abdülmelik b. Mervân'ın halifeliğine kadar Şam kadılığı ve Dimaşk emirliği yapmış, Şam halkı tâbiîn nesline mensup bu âlimden hadis rivayet etmiştir. Ümmü'd-Derdâ hem Resûl-i Ekrem'den hem de kocası Ebü'd-Derdâ'dan rivayette bulunmuş, kendisinden oğlu Bilâl, Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye, Meymûn b. Mihrân, üvey kızı Derdâ'nın kocası Safvân b. Abdullah gibi tâbiîler hadis nakletmiştir. Ancak burada adı geçenlerden bazılarının onun vefatından sonra doğmaları ve Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye'nin öğrencileri olmaları bu iki hanımın rivayetlerinin karıştırıldığını göstermektedir. Ümmü'd-Derdâ'nın hadisleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde yer almıştır. *Şahîhayn*'da rivayetleri görülen Ümmü'd-Derdâ ise Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *es-Şikâat*, III, 358; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamîd Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), XXIV, 252-255; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 447-448; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, II, 30; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXIX, 114; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, IV, 294-297; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 275-276, 444; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², II, 340; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 295; Abdullah Aydınlı, "Ebü'd-Derdâ", *DİA*, X, 310-311.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

ÜMMÜ'D-DERDÂ el-VASSÂBİYYE

(أم الدرداء الوصائية)

Hüceyme bint Huyey el-Vassâbiyye
(ö. 81/701 [?])

Kadın tâbiî, fakih ve muhaddis.

Adı Cüheyme el-Evsâbiyye şeklinde de kaydedilir. Sahâbeden Ebü'd-Derdâ'nın Ümmü'd-Derdâ künyesiyle bilinen iki hanımından küçük olanıdır ve Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ diye tanınmıştır. Hem Ebü'd-Derdâ'nın hem bu iki hanımının künyelendikleri Derdâ, Ebü'd-Derdâ'nın bir başka hanımından doğan kızıdır (İbnü'l-Cevzî, IV, 294).

Yetim bir kız olarak çocukluğunu Ebü'd-Derdâ'nın evinde geçiren Hüceyme ondan kıraat öğrendi ve çok küçük yaşta kendisine Kur'an'ı arzetti. Küçüklüğünde Ebü'd-Derdâ ile mescide gider, onun kıraat derslerine katılırdı. Büyüdükten sonra sadece hanımların katıldığı derslere ve meclislere devam etti. Hüceyme, Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ diye bilinen Hayre bint Ebü Hadred'in 30 (650) yılında vefatının ardından Ebü'd-Derdâ ile evlendi. Ancak kocası 32 (652) yılında vefat ettiğinden bu evlilik çok kısa sürdü. Ümmü'd-Derdâ'nın âhirette de kendisiyle birlikte olmak istediğini ölüm döşeginde iken söylemesi üzerine Ebü'd-Derdâ ona bu takdirde kendisinden sonra kimseye evlenmemesini tavsiye etti. Nitekim Ebü'd-Derdâ'nın ölümünün ardından Suriye Valisi Muâviye b. Ebü Süfyân kendisine tâlip olunca, "Ben Ebü'd-Derdâ'nın Resûlullah'tan naklen, 'Kadın âhirette son evlendiği kocasıyla birlikte olacaktır' dediğini duydum. Bu sebeple ondan sonra kimseye evlenmeyeceğim" dediği zikredilmiştir (İbn Asâkir, LXX, 152-155). Ümmü'd-Derdâ 81 (701) yılında haccetti, aynı yıl veya ertesi yıl Dimaşk'ta vefat etti. Onun ve Ebü'd-Derdâ'nın kabirleri Bâbüs-sagîr Kabristanı'nda olup ikisine ait mezar taşları 1938'de bulunarak koruma altına alınmıştır (*DİA*, X, 310).

Ümmü'd-Derdâ, kadın tâbiîn nesli içinde Hafsa bint Sîrîn ve Amre bint Abdurrahman'dan sonra en önemli âlim olup (İbnü's-Salâh, s. 306) kıraat, fıkıh ve hadis bilgisiyle şöhret kazanmıştır. Kendisinin Dimaşk Mescidi'nin kuzey tarafında bir ders halkası vardı. Burada aralarında erkeklerin de bulunduğu pek çok kişi kendisinden ilim öğrenmiştir (Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, XII, 336). Ümmü'd-Derdâ'nın kıraatteki öğrencileri arasında İbrâhim b. Ebü Able, Atıyye b. Kays ve Yûnus b. Hübeyre sayılmaktadır (İbnü'l-Cezerî, II, 354). Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân da mescide gelir, onun fıkıh derslerini dinlerdi. Ayrıca Ümmü'd-Derdâ'dan birçok hadis nakledilmiş, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Başta Ebü'd-Derdâ olmak üzere Hz. Aîşe, Ebü Hüreyre, Selmân-ı Fârisî, Kâ'b b. Âsım el-Eş'arî, Ümmü'd-Derdâ el-Eslemîyye ve Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî'den hadis rivayet eden Ümmü'd-Derdâ'nın öğrencileri arasında Zeyd b. Eslem, Seleme b. Dînâr, Sâlim b. Ebü'l-Ca'd, Şehr b. Havşeb, Talha b. Ubeydullah b. Küreyz, üvey oğlu Bilâl ve üvey kızı Derdâ'nın kocası Safvân b. Abdullah gibi tâbiîn tabakasından pek çok kişi vardır.